

בפסטיבל פִּילְם נוֹאָר שהתקיים לאחרונה במועדון 'ושרט לנפש' הוקרנו הסרטים: הנץ ממלטה (1941), קיי לארגו (1948), התרדמה הגדולה (1946), האדם השלישי (1949), מגע של רשע (1958), ביטוח חיים כפול (1944), גילדה (1946), ורבקה (1940) - כולם ניתנים להשגה באינדיק: www.indic.net.

המונח Film Noir (צרפתית - סרט אפל) הוטבע על ידי פרנסואה טריפו וחברי הגל החדש הצרפתי לציון סרטים אמריקאיים שונים שנוצרו בשנות הארבעים והחמישים. על פי לואיס ג'אנטי (להבין סרטים האוניברסיטה הפתוחה 1996), מציגים סרטים אלו עולם פטאליסטי פרנואי ופסימי, המדגיש את ההיבטים האפלים של חיי האדם, אלימות, חמדנות ושחיתות. בפני הצופה נִפְרָשׁ עולם אורֶפְנִי לילי של מבואות אפלים, ערפל ועשן סיגריות, המאופיין במוטיבים של שבריריות - שמשות של חלונות, שמלות שקופות, כוסות ומראות - במוטיבים של כליאה - סמטאות, מנהרות מעליות, תחתיות, וקרונות רכבת - ובסמלים של ארעיות - חדרים שכורים מטונפים, רציפי רכבות ותחנות אוטובוס.

הערך המעולה 'סרט אפל' בויקיפדיה עומד על מאפייני העלילה בז'אנר זה, הנסובה סביב סיפורי בלשים, כנופיות, בתי משפט, ומזימות שונות ומשונות. סיפור המעשה לרוב מסובך ומפותל, ומלווה לעיתים בקריינות רקע. הגיבורים בסרטים אלו נואשים ומנוכרים, נוטים למלנכוליה לשתייה מופרזת ולעישון. יש והם מדחיקים פגם באופיים או אירוע אפל בעברם, אליו אנו מתוודעים בעזרת פְּלֶשֶׁק אל ימי נעוריהם. בדרך כלל ניתקל בדמויות ארכיטיפיות, כמו בבלש הקשוח החוקר פרשיה סבוכה (תפקידו האולטימטיבי של המפרי בוגארט), בפּאָם פֶּטָאָל המסתורית בעלת ההשפעה ההרסנית (אותן גילמו שחקניות דוגמת מרלן דיטריך, ריטה הייוורת, ברברה סטנוויק, ולורן באקל), בשוטר המושחת, באישה הנאמנה והמסורה ובבעל הקנאי. המוסר בסרטים אלו נוטה להיות יחסי ודו ערכי, מצד אחד ישאף הגיבור למטרה נעלה - כמו ניקוי קן הפשע או השיפה ללא מורא של מערכת מושחתת - אך מצד שני לא יבחל באמצעים להשגתה, ולעיתים אף יצדיק את עולמו הפגום לאור מטרה זו.

אותי מעניינים בעיקר האלמנטים החזותיים, התאורה, הצילום, ארגון החלל, והתנועה. בויקיפדיה עומדים על השימוש בתאורה עמומה כך שהצילום בשחור לבן, ללא פילטרים, הינו ביחס של 10:1 בין כהה לבהיר (ממש כמו זה המוכר לנו מתאורת הגנים הציבוריים בירוחם), בניגוד ליחס המקובל עד אז של 3:1. טכניקות נוספות הן צילום דרך זכוכית, צילום השתקפות במראה, והצגת מספר סצינות על אותה תמונה. ג'אנטי מתמקד במרקמים החושניים של התמונות בסרטים אלו: רחובות מוארים בניאון, חלון מכונת מוכתם בבוץ ואלומות אור הזורמות דרך חלונות של חדרים בודדים, לצד ניגודי תאורה חדים, צורות משוננות ומשטחים פגועים.

העיצוב הוויזואלי בולט במיוחד בסרטיו של גאון הקולנוע אורסון וולס (עליו ניחד קרוב לוודאי את הדיבור בעתיד), ודי אם נזכיר את התאורה, הקומפוזיציה ותנועת המצלמה, בטייק המדהים בן חמש הדקות הפותח את הסרט 'מגע של רשע'. בסרט 'האדם השלישי' נעשה שימוש בזוויות צילום אלכסוניות הממחישות את תחושת חוסר הכיוון של הגיבור, לצד קומפוזיציות מהממות של דמויות וצלליות (הבמאי קרול ריד נועץ בוולס בנושאי בימוי, תאורה וצילום). כמו כן התמחה וולס בצילום מזוויות נמוכות וגבוהות ושימוש בעדשה בעלת זווית רחבה היוצרת פרספקטיבה מעוותת ותמונת עולם מנוכר (להרחבה על טכניקות אלו ראו: אומנות הסרט, אילן אבישר, האוניברסיטה הפתוחה 1995).

לסיום, נזכיר מספר פארודיות אדירות על ז'אנר זה: 'שחק אותה סם' של וודי אלן, 'חמים וטעים' האלמותי של בילי ויילדר, ו'האיש שלא היה שם' של האחים כהן (ובטח היה פרק על זה במשפחת סימפסון).